

KAREL POLÁČEK

22. 3. 1892 - asi leden nebo únor 1945

Karel Poláček je čtenáři vnímán především jako humorista, jehož výrazným rysem je osobité nakládání s jazykem. Jeho dílo spadá převážně do meziválečného období české literatury. Byl spjat s okruhem spisovatelů okolo Lidových novin a se společností Čapkových “pátečníků”.

Narodil se 22. března 1892 v Rychnově nad Kněžnou v rodině židovského obchodníka se smíšeným zbožím. Dětství prožil v početné rodině, po smrti své matky, pod dohledem druhé otcovy ženy. V Rychnově také začal studovat na vyšším reálném gymnáziu, které musel ve školním roce 1907/1908 pro “vzdorovité chování”, ale i vzhledem k nedostatečnému prospěchu opustit. Přestoupil na gymnázium v Truhlářské ulici v Praze, kde 8. července 1912 maturoval.

Na přání otce se dal zapsat na právnickou fakultu Karlovy univerzity. Při studiu si přivydělával v advokátní kanceláři a krátce u firmy na hasicí přístroje. Tehdy se však více než studiu věnoval doma v Rychnově nad Kněžnou studentskému loutkovému divadlu, pro které překládal a psal hry a dokonce i sám hrál.

Poláčkova právnická studia přerušila první světová válka. V létě roku 1915 nastoupil na předfrontový výcvik do České Lípy a pak i do důstojnické školy, ale neuspěl a odešel na ruskou, později na srbskou frontu. *“Třikrát jsem navštívil ruskou frontu. Jednou jsem válčil. Na konci války jsem vpadl do Srbska. V ruském zajetí jsem pobyl půl hodiny, až mě nazpět vysvobodili rakouští vojáci. V Srbsku jsem byl dva měsíce. Tam jsem dělal na pobořeném mostě a pak jsem nosil ve mlýně pytle.”* Tak shrnul svou účast na válce. Po návratu do Prahy už nepokračoval ve studiu, ale nastoupil jako úředník do Československé vývozní a dovozní komise (později Úřad pro zahraniční obchod), která se právě ustavila. Práce v úřadě ho inspirovala k povídce **Kolotoč**, kde zesměšnil byrokracii. Ta byla otištěna v Tribuně. Poláček za ni dostal svůj první honorář, ale také byl kvůli ní propuštěn. Tak se traduje, že povídka **Kolotoč** stojí na začátku jeho spisovatelské dráhy.

Prvním časopisem, kam začal Poláček pravidelně přispívat, byl v roce 1920 satirický list Štika venkova. Po jeho zániku začal psát do humoristického týdeníku Nebojsa, který vydával Josef Čapek. Další jeho žurnalistická dráha, na kterou mělo podstatný vliv seznámení s bratry Čapky, byla spojená zejména s Lidovými novinami.

Od roku 1921 se v nich pod značkou Kočkodan a šiframi -kp- a K.P. objevovaly jeho fejetony, kurzívky a nedělní povídaní a od roku 1922 i krátké kurzívní články v rubrice Denní zprávy, tzv. sloupky a soudničky. V témže roce se stal novinářem z profese. Z Lidových novin odešel a už v říjnu 1922 se stal redaktorem v Tribuně, kde uveřejňoval sloupky a beletristické práce na pokračování až do května roku 1928. Po zániku listu pracoval v novinách koncernu Melantrich, zejména v Českém slově jako sloupkař a soudničkař. V říjnu 1933 se vrátil do Lidových novin a zůstal zde až do nuceného odchodu v roce 1939. Kromě toho psal i do Přítomnosti, Almanachu Kmene, Rozprav Aventina a redigoval v letech 1927-1930 humoristický čtrnáctideník Dobrý den.

V roce 1920 se Karel Poláček oženil se svou studentskou láskou Adélou Hermannovou a v květnu 1921 se stal otcem dcery Jiřiny (pro ni pak napsal knížku plnou kouzel *Edudant a Francimor*). Manželství však nebylo šťastné a roku 1939 se rozpadlo. Poláček byl zvláštní člověk. Byl mírný, neprůbojný, toužil po klidu a pohodě. Nesnášel křik a hádky. Nezajímal se o záležitosti praktického života. Jen těžko se dal přimět k tomu, aby dělal doma nebo v zaměstnání něco, co ho nebavilo. Nerad chodil do přírody. Říkával žertem „Žid patří do kavárny“, neměl rád sport. Netoužil po majetku ani funkcích a cizí mu byla jakákoliv póza. Rád četl a chodil na výstavy. Každé úterý a sobotu hrál mariáš se Společenském klubu Na Příkopech a v pátek večer chodil mezi tzv. pátečníky k Čapkům.

V letech 1931 až 1933 působil jako dramaturg a scenárista u společnosti AB. Napsal scénáře k filmům *Muži v ofsajdu*, *Načeradec král kibiců*, *Ferdiš Pištora*, *Dům na předměstí*, *U nás v Kocourkově* a *Včera neděle byla*. Pro D. 34 E. F. Buriana zdramatizoval koncem 30. let Dostojevského novelu *Ves Štěpančikovo*. Za protektorátu nemohl z rasových důvodů psát do novin ani publikovat. Po nuceném odchodu z Lidových novin našel zaměstnání u Rady židovských starších v Praze. Jeho úkolem bylo objíždět knihovny židovských náboženských obcí a pořizovat soupisy jejich fondů. Svou dceru poslal v březnu 1939 do Anglie a tím jí, jediné z rodiny, zachránil život. Odchod do zahraničí radili přátelé i Poláčkovi, ale ten odejít nechtěl. Prožíval právě silný citový vztah k právničce Doře Vaňákové. V době, kdy se stal vyvržencem vlastní společnosti, kdy se mu rozpadal svět, v který věřil, našel, on, který se vysmíval láskám svých přátel, ženu, se kterou si dokonale rozuměl. Navzdory kruté době, navzdory žluté hvězdě žil své šťastné dny až do 5. července 1943.

Ten den se začala psát poslední kapitola života spisovatele a novináře Karla Poláčka. Od 26. ledna do 20. června 1943 si psal deník (vyšel po válce s názvem *Se žlutou hvězdou*), který je svědectvím o tom, co si myslel, cítil, prožíval a viděl v

posledních měsících před odchodem do ghetta. V jednom ze zápisů z března 1943 čteme: “Viděl jsem obrázek z Velislavské bible. Antikrist se chystá kopím probodnout svatého. Světec přitom pohodlně sedí, jako by se ho to ani netýkalo. Dříve jsem si myslíval, že středověcí malíři nedovedli namalovat takové hnutí mysli, jako strach, úžas, bolest atd., takže to vypadá, jako by se světcí o své mučení ani nezajímali. Nyní tomu rozumím lépe: Co měli dělat?” Co tedy měl Poláček dělat v ghettu? Je známo, že přispěl ke kulturnímu životu v Terezíně přednesením několika přednášek, že působil i u táborového židovského soudu. Ale jinak jakoby ztratil zájem o svůj osud. Povahou stoik snášel životní nesnáze bez nářku, rezignovaně, nestěžoval si, nechtěl pro sebe žádné výhody. V říjnu 1944 odjel s transportem do Osvětimi. Podle nových skutečností zemřel Karel Poláček buď na pochodu smrti vypraveném z tábora 19. ledna 1945, nebo až v únoru téhož roku v koncentračním táboře Dora u Buchenwaldu.

Karel Poláček vstoupil do literatury zadními vrátky žurnalistiky a práce novináře ovlivnila i jeho první literární pokusy. V letech 1922-1928 vydal čtyři povídkové sbírky sestavené z rané fejetonistické a povídkové tvorby. Žánrově se zde střídají typicky žurnalistické útvary jako sloupek, fejeton, soudnička a humoreska. První jeho kniha, *Povídky pana Kočkodana* (1922), obsahuje 15 krátkých povídek, ve kterých v popisu všedních lidských slabostí a neřestí převládá karikatura a parodie. Prolíná se zde komika situací a komika charakterů. Kniha obsahuje i povídku *Kolotoč*. Na tuto prvotinu navazuje dvojnovelela *Na prahu neznáma - Kouzelná šunka* (1925). Obě vyšly dříve v Lidových novinách. První líčí chování lidí v očekávání pádu komety a tím konce světa, druhá pak následky božího daru - neubývající šunky.

Poláčkovou ctižádostí bylo podat věrný obraz českých židů středního stavu v době první republiky. V *Povídkách izraelského vyznání* (1926) charakterizuje židy jako obchodníky, lidi společenské, se smyslem pro rodinu a pěstující pevné příbuzenské vztahy. V humorných obrazech plných soucitu, smutku a životní melancholie vypráví o židech, kteří jsou mezi křesťany jako doma, a přece v sobě nemohou potlačit svou židovskou kulturu, stesk a humor. Jakýmsi tematickým i formálním pokračováním *Povídek izraelského vyznání* je povídkový soubor *Bez místa* (1928). Líčí zde scény z židovských domácností, podniká satirické útoky na byrokracii úřadů, dělá si legraci z novinářského stavu. Doslovným otiskem jen s novou úvodní povídkou je pozdější kniha *Pan Selichar se osvobodil* (1933). V roce 1924 vyšla knížečka *Mariáš a jiné živnosti*. Jsou to kurzívy a fejetony, které vycházely v ranních vydáních Lidových novin a později v Tribuně. Poláček zde poprvé vytvořil tzv. komiku živností. Termín “živnost” je označení pro kteroukoliv činnost, která těm, kteří ji provozují, vtiskuje určité charakterové známky. Plně komiku živností uplatnil ve svých románech *Hráči* a *Muži v*

ofsajdu. Z kasárenského i mimokasárenského života čerpá knížka **Čtrnáct dní na vojně** (1925). Ke komice živností lze také přiřadit i **Život ve filmu** (1927). Vysmál se zde filmové komerci, hlavně soudobým americkým, ale i českým filmům, jejich povrchnosti, stereotypnosti a hlouposti. Konfrontoval život ve filmu s reálným životem.

Karel Poláček byl mistrem sloupku (jak to vždy tvrdil Karel Čapek). Miloval glosy k denním událostem, které musely být konkrétní, aktuální, vtipné a stručné. Uplatnil v nich svou pozorovací schopnost, smysl pro konfrontaci reálné situace s komickým podáním. V roce 1925 vyšly jeho sloupky knižně pod názvem **35 sloupků**. Jsou zde seřazeny podle obsahu do jedenácti oddílů nesoucích názvy hlavních novinových rubrik, např. Politika domácích, Různé zahraniční, Policejní hlídka, Hlídka úřednická atd.. Poláčka přitahovaly společné znaky a zvyky určité skupiny lidí, jejichž příbuznost je dána prostředím nebo povoláním. Tak jsou ve sbírce **Okolo nás** (1927) zařazeny sloupky o stavu četnickém, flašinetářském, krejčovském, ale už i ty, které útočí na fráze.

První etapa jeho tvorby končí větší prací **Lehká dívka a reportér** (1928). Na mušku si zde bere hlavně novinářskou "živnost". Příběh je založen na kontrastu dvou životních osudů, prostitutky, ze které se stane vznešená dáma, a nadějného redaktora, který skončí jako prodavač mucholapek. Je to vlastně satira na tehdejší společenské poměry, na mravní krizi společnosti.

První velký Poláčekův román **Dům na předměstí** vyšel v roce 1928 a zahájil řadu děl o životě tzv. malých lidí, u nichž touha po vlastnictví a po majetku vyúsťuje až v povahovou zřůdnost. V **Domě na předměstí** vypráví příběh nadstrážmistra Faktora, který si postaví dům na pražské periferii a své nájemníky terorizuje zákazy a příkazy a právě tak týrá i svou rodinu. Poláček tu ukázal, co udělá s člověkem majetek, jaké v něm vzbudí pudy najednou získaná moc. Z jiné strany se pokusil osvětlit problém touhy po majetku v románu z doby krize **Michelup a motocykl** (1935). Tady ústřední postava románu, židovský účetní Michelup, věnuje všechnu svou energii a vynalézavost honbě za výhodnými nákupy. Poslední výhodná koupě, motocykl, úplně rozvrátí jeho poklidný život. Poláček se zde vysmívá těm, kteří svou honbu za majetkem ospravedlňují snahou zabezpečit rodinu, s humorem líčí ty, kteří si myslí, že jejich osobní hodnota vzrůstá zároveň s výší majetku. I v románové studii **Hlavní přelíčení** (1932) jde o touhu něco vlastnit. Tentokrát touží hlavní hrdina románu, železničář, po rodinném domku. Aby mohl svou touhu uskutečnit, neváhá okrást a posléze zavraždit stárnoucí důvěřivou služebnou. Poláček čerpal námět ze skutečné události. Pokusil se zde o neobyčejně složitou analýzu malého člověka, toužícího být uznán společností a svou rodinou, a k tomu mu má sloužit zase majetek, i když k němu vede jen cesta zločinu. V tomto

Poláčkově románu se spojil dokonalý pozorovatel s dokonalým umělcem slova. Správně tu vystihl typický proces, jak se ze slabocha stává zločinec. Román měl velký čtenářský ohlas. Hlavním přelícením konečně přinutil Karel Poláček literární kritiku, aby ho začala brát vážně.

Komika živností dosahuje vrcholu ve třech humoristických knihách *Hráči*, *Muži v ofsajdu* a *Hedvika a Ludvík*, vydaných v roce 1931. Všechny již dříve vycházely na pokračování v týdeníku Dobrý den. Není divu, že si Poláček, ctitel a uznávaný hráč licitovaného mariáše, vybral za hrdiny své humoristické knížky *Hráči* lidi, jejichž povoláním je hrát mariáš. Jejich životní osudy, jinak všední a obvyklé, vrcholí vyhranými nebo prohranými partii. Hlavní hrdina Jindřich Kobosil tu vypravuje svůj osud od chvíle, kdy sehrál svou první mariášovou partii.

Dokument o průměrném Pražákovi našich dnů, dokument tohoto sportovního věku, takříkajíc národopisná studie lidu fanouškovského, to je podle Karla Čapka nejúspěšnější humoristický román Karla Poláčka *Muži v ofsajdu*. Na osudech otce a syna Emanuelů Habásků, stoupců žižkovské Viktorie, a pana Načeradce, židovského majitele obchodu konfekcí a příznivce Slavie, Poláček výtečně vystihl psychologii klubových přívrženců, projevy jejich vášnivého zaujetí pro věc klubu a uplatnil zde i dobře odposlouchané dialogy fotbalových fanoušků. V postavě pana Načeradce docílil nejdokonalejší spojení komiky charakteru s komikou živností. Muže v ofsajdu r. 1931 zfilmoval Svatopluk Inneman s Hugo Haasem v roli pana Načeradce.

Románem *Hedvika a Ludvík* a povídkou z roku 1933 *Vše pro firmu* končí Poláčková komika živností. Obě práce karikují vztahy rodičů a dětí. *Hedvika a Ludvík* vypráví příběh sourozenců, kteří rodině obětují své štěstí. Poláček zde předvádí celou škálu nevlastních otců a matek. To vše je psáno sentimentálním, patetickým stylem kalendářových povídek a ženských románků. *Vše pro firmu* (vyšla časopisecky, knižně až v r. 1966) vypráví nanicovatou zápletku o rozmařilém tatínkovi a jeho umravňovateli, střízlivém synu Jiřím. Povídka byla zdramatizována pod názvem *Otec svého syna*.

Karel Poláček nesnášel fráze, a proto se rozhodl sebrat a zesměšnit žurnalistickou frazeologii, a to jen z politické a lokální části novin, kde se jich nejvíce používalo. Jeho *Žurnalistický slovník* vyšel roku 1934. Obsahuje na 700 hesel v abecedním pořádku. Pod každým písmenem je shrnut výběr takových slov, která se nejčastěji stávají jádrem fráze. V úvodu k *Žurnalistickému slovníku* Karel Poláček napsal: "*Fráze je nezrušitelná. Rozpadá se pouze stářím a zanikajíc dává život mladým... je prokázáno, že záliba ve frázích vzniká z neznalosti fakt, z nepřítomnosti myšlenky a nedostatku vlastního názoru.*" A Karel Čapek k tomu v předmluvě dodává:

“Fráze stírá rozdíl mezi pravdou a nepravdou. Kdyby nebylo frází, nebylo by demagogie, nebylo by veřejných lží a nebylo by pak lehké dělat politiku, počínajíc rétorikou a končíc vražděním národů.”

Karel Poláček znal dokonale život lidí na malém městě. Znal českého maloměšťáka, jeho mentalitu, nedůvěru ke všemu novému, lpění na konvenci, morální pokrytectví, nedostatek činorodosti, jeho malichernosti a touhu po pohodlí, jeho ubohé ideály a stereotyp života. Tuto znalost uplatnil ve svých povídkách i románech, hlavně však v románovém cyklu o okresním městě, který patří k vrcholům jeho díla. Poláček se rozhodl popsat život malého venkovského města v době před první světovou válkou a během ní. Modelem mu byl rodný Rychnov nad Kněžnou. Ze zamýšlené pentalogie vyšly v letech 1936-1939 jen čtyři díly: *Okresní město*, *Hrdinové táhnou do boje*, *Podzemní město* a *Vyprodáno*. Cyklus nemá ústředního hrdinu. Je zaplněn množstvím maloměstských figurek a do popředí trochu vystupuje rodina židovského obchodníka Štědrého.

V *Okresním městě* si všímá jednotvárnosti, nehybnosti a ustálenosti maloměstského života před vypuknutím války. V druhé části *Hrdinové táhnou do boje* je maloměsto zaskočeno válkou. Autor představuje své postavičky od mobilizace přes výcvik vojska až po odjezd na haličskou frontu. Třetí část *Podzemní město* ukazuje “hrdiny” městečka na ruské frontě v zákopech. I zde se projevují typické vlastnosti maloměšťáků: přikrčenost a malost, snaha přizpůsobit život v zákopech co nejvíce mírovému životu, získat pro sebe co nejvíce výhod. V poslední části *Vyprodáno* detailně vykreslil poslední rok války v okresním městě, plném bídy, únavy, deprese, nudy a prázdných krámů. Prázdnota je i v srdcích a myslích lidí. Hlavním nositelem komičnosti je zde jazyk. Řeč obyvatel města je plná jazykových klišé a ustálených úsloví přiměřených té které sociální vrstvě. Hodně zde využívá i vojenské hovorové řeči. Poláček ve svém románovém cyklu o okresním městě vytvořil satirický obraz provincialismu. Ukázal obyvatele svého maloměsta v celé prázdnotě a banalitě jejich života, tváří v tvář tragickým válečným událostem.

Poslední Poláčkovou knihou, jež vyšla ještě za jeho života, byl humoristický román *Hostinec U kamenného stolu* (1941). Za okupace ale mohl vyjít jen pod jménem ilustrátora knihy malíře Vlastimila Rady.

V tíživé protektorátní atmosféře psal knížku plnou radosti a pohody *Bylo nás pět* (1946). Vrátil se v ní do rodného města. Ve vyprávění malého chlapce Petra Bajzy líčí příběhy party pěti kluků během jednoho roku. S laskavým humorem je tu předveden dětský svět, v němž se realita mísí s fantazií, v němž platí pravda, upřímnost, důvěřivá víra v lidi, ve spravedlnost, v přátelství a lásku a který je nemilosrdný ke každé lži,

zradě a nepřátelství. I tato poslední knížka budí pozornost zejména suverénní prací s jazykem. Poláček zde poprvé ukázal, že fráze je obsažena i v dětském světě. Právě díky jazykovému mistrovství patří tato knížka mezi klenoty české literatury.

Karel Poláček patří mezi významné autory české meziválečné literatury. Byl humoristou, tedy podle Ferdinanda Peroutky “... *tím mužem, který pěšky kluše za vozem s velkými pány*”. Podle Františka Kubky byl “*pravým humoristou, to je člověkem smutným ... který se ze samé melancholie všemu a všem posmíval.*” Ale nebyl to halasný smích, spíše shovívavý úsměv, lomený úsměškem ironie a někdy i sarkasmu.

Specifičností Poláčkovy díla je prolínání humoru a satiry, humoru a smutku, odsudku a přitakání. Poláček nacházel humor v obyčejných všedních událostech obyčejného života, protože věřil, že “*největší senzací je všední život a proměnit jej v aktuální a senzační je největší úspěch spisovatele.*”

Karel Poláček byl skvělý vypravěč. Psal jen o tom, co dobře znal. Práce v novinách mu umožnila poznat nejrůznější lidi a prostředí. Středem jeho literárního zájmu byla středostavovská vrstva, tj. obchodníci, úředníci a řemeslníci, často židovského původu, jejich rodinný život, záliby a zvyky. Ve svých románech a povídkách pak této znalosti využíval k odhalení jednostrannosti a omezenosti lidí, pohybujících se v začarovaném kruhu konvencí své třídy, zvyklostí a předsudků svého profesního stavu.

Důležitou roli má v Poláčkově díle jazyk. Jak napsal Edmond Konrád “... *vyhledával nikoli ryzí rudu jazykovou, ale právě zneužitý štěrk, odhozenou strusku, škvárový odpad ...*” A právě tato pokleslá řeč, řeč frází, ustálených rčení a jazykových klišé je důležitou součástí charakteristiky osob a celých skupin lidí a Poláček proslul právě touto svou jazykovou komikou.

Nejlépe snad shrnul celé literární snažení tohoto autora spisovatel Josef Škvorecký, když řekl, že se Poláčkovy podařilo podat “*úděsný obraz malosti, marnosti a prázdnoty absolutně v neodlučitelnosti spjaté s láskou, pracovitostí a lidskou velikostí v obětavosti, tedy obraz života, jaký je naším údělem.*”